

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 9 (2012)

Νέοι όροι υποκειμενοποίησης του κοινωνικού κόσμου. Μία νέα ανθρώπινη υποκειμενικότητα

Βασίλης Αρβανίτης

doi: [10.12681/ethiki.22741](https://doi.org/10.12681/ethiki.22741)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρβανίτης Β. (2020). Νέοι όροι υποκειμενοποίησης του κοινωνικού κόσμου. Μία νέα ανθρώπινη υποκειμενικότητα. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (9), 4–19. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22741>

Νέοι όροι υποκειμενοποίησης του κοινωνικού κόσμου.

Μία νέα ανθρώπινη υποκειμενικότητα

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

Εισαγωγή

Στον μετανεωτερικό ορίζοντα της αποδομούμενης, αστικής δημοκρατίας, το ερώτημα που γεννιέται είναι, τι μπορεί πραγματικά να ξεπηδήσει ως καινούργια κοινωνική πραγματικότητα. Η ανθρωπότητα βρίσκεται μπροστά σε ένα κρίσιμο για την εξέλιξη της σταυροδρόμι, μπροστά σε μια πρόκληση απείρως μεγαλύτερη απ' τις προκλήσεις που αντιμετώπισε σε όλες τις περιόδους της ιστορίας. Από την περίοδο των πρωτόγονων νεολιθικών κοινωνιών μέχρι τις ημέρες μας το δίλημμα που εγείρεται είναι: Θα κατορθώσει, άραγε, να κάνει πράξη την προκλητική απελευθερωτική δυνατότητα της να αυτό-κυβερνηθεί, υλοποιώντας όλο το φάσμα των επιστημονικο-τεχνολογικών δυνατοτήτων ή θα καταπέσει σε μια απόλυτη βαρβαρότητα "τηλεοπτικής δημοκρατίας", σ' έναν συγγνό οικονομικό εκβιασμό της ατομικής διαπραγμάτευσης, διαπραγμάτευσης της μορφής του ελεύθερου εμπορίου, στα καταναλωτικά προϊόντα, τις υπηρεσίες και την εργασία, δηλαδή στην ολοκληρωτική κυριαρχία του "δίκαιου του ισχυρότερου", είτε αυτό εκπορεύεται από έθνη, είτε από ομάδες εθνών ή υπερεθνικά μονοπώλια.

Ταυτόχρονα, στον κόσμο των παραδειγματικών ιστοριών μάς

αποκαλύπτεται η εφήμερη και εύθραυστη ανθρώπινη κατάσταση, αν και όλα γύρω συνηγορούν υπέρ μιας αμετάβλητης κοσμικής ισορροπίας. Ακινήσια και βεβαιότητες γρήγορα ανατρέπονται όταν ο άνθρωπος, από απροσδιόριστη, ανιστορική οντότητα, μεταμορφώνεται στο συγκεκριμένο άνθρωπο - πολιτικό υποκείμενο. Αυτός ο πολύ συγκεκριμένος άνθρωπος, ως κυρίαρχος δημιουργός, διαπλάθει, σμιλεύει τον εαυτό του στη μορφή που ο ίδιος επιλέγει. Με την ευφυΐα, τη βούληση και τα έργα του μπορεί να γίνει αθάνατος, μπορεί να υπερβεί τον εαυτό του, μπορεί να εξυψωθεί αλλά και ταυτόχρονα να εξευτελιστεί.

1. Η Πληθώρα των νέων δεδομένων...

Η νέου τύπου ανθρώπινη υποκειμενικότητα, ο μαζικός άνθρωπος¹ της κονιορτοποιημένης κοινωνίας από την έλλειψη κάθε λογής συνοχής ή ενότητας δεν είναι αποτέλεσμα ενός τεχνολογικού – μηχανιστικού ντετερμινισμού καθώς δεν έχει προλάβει η μεταβιομηχανική κοινωνία να εδραιωθεί για να παράγει και αυτές τις συνέπειες. Τουναντίον ο άνθρωπος, που έχει διαχωριστεί από τη λογική, ο άβουλος, ο ανεύθυνος, ο ομοιόμορφος άνθρωπος, αναδύθηκε μέσα από το αμνιακό υγρό της φιλελεύθερης αστικής κοινωνίας του 20ου αιώνα. Ο αποθηριωμένος άνθρωπος δεν είναι πια μια διακειμενική σταθερά, μια λογοτεχνική κατασκευή σε μυθιστορήματα, είναι απτή πραγματικότητα, ζωντανή παραφορά της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η κανονικότητα της σύγχρονης ζωής ανατρέπεται για τον επονομαζόμενο "μέσο άνθρωπο" και δυστυχώς γι' αυτόν δεν αντικαθίσταται από μια άλλη κανονικότητα, αντιθέτως παίρνει τη θέση της η μη – κανονικότητα, η ολοσχερής αταξία. Σύμφωνα με τις απαιτήσεις, των νέων μεθόδων κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και ανα-

παραγωγής δεν αρκούν μόνο, οι αναπροσαρμογές στη λειτουργία της εργασίας και της εκπαίδευσης, επιδιώκεται να συμβούν συνολικότερες μεταβολές, να επαναδιαμορφωθούν μέχρι και οι θελήσεις, οι επιθυμίες, οι ανάγκες των, νέου τύπου, ανθρώπων – καταναλωτών. Έτσι, μπορούν να μεταβληθούν και τα όρια της κατανάλωσης, να τεθούν νέα που θα είναι δυνατόν να φτάνουν ως την ολοκληρωτική εξάντληση όχι φυσικά των προϊόντων, αλλά της ζωής των υπερκαταναλωτών. Όσοι δεν καταφέρουν να παρακολουθήσουν το αγοραστικό κρεσέντο και εκπέσουν από τον παράδεισο της αφθονίας, υποβιβάζονται σε υποκαταναλωτές ή σε αντικαταναλωτές και θα πρέπει να αντικατασταθούν πάραυτα, από νέους υπερκαταναλωτές με μεγαλύτερες αγοραστικές δυνατότητες². Όσο μεγαλώνει ο αριθμός των θυσιαζόμενων προς χάριν των ευημερούντων τόσο πρέπει να μεγαθύνεται και η αγοραστική δύναμη των ευημερούντων³. Το δυστύχημα για τις ισορροπίες της καπιταλιστικής αγοράς έγκειται στο ότι, όσο περισσότερο καταναλώνει κάποιος, τόσο πιο ανικανοποίητος, πιο ανεξέλεγκτος γίνεται, αρνούμενος να δεχτεί ρόλους που τον υποβιβάζουν από την προηγούμενη κατάσταση ευημερίας. Οδηγείται σε μια συλλογική εμμονή, όπου χωρίς ενοχές, αναστολές ή συνειδητές αρνήσεις γίνεται ικανός να ξοδέψει όλα όσα έχει στα χέρια του αλλά και όλα όσα θα αποκτήσει στο μέλλον. Όσο οι πολίτες θα μεταμορφώνονται σταδιακά σε καταναλωτικά ενεργούμενα, τόσο οι πολιτικές – οικονομικές εξουσίες θα μεταλλάσσονται σε όλο και πιο μονολιθικές και μονολογικές εξουσίες. Οι ισοπεδωμένες κοινωνίες της καταναλωτικής αταξίας είναι το δίχως άλλο αποπνευματωποιημένες κοινωνίες, κοινωνίες στομωμένες, με αξίες που διευκολύνουν την δικαιολόγηση των ταξικών ανισοτήτων και αντιθέσεων.

Οι κοινωνίες της αποκαλούμενης μετανεωτερικότητας δεν χρει-

άζονται να επιστρατεύσουν κανένα νέο κοινωνικό φανταστικό, δεν το έχουν ανάγκη καθώς έχει πλήρως υπονομευθεί η έννοια της συλλογικότητας ως μια αντιπαραγωγική κατάσταση και γι' αυτό πρέπει να αντικατασταθεί από την ατομικότητα των μεμονωμένων οικονομικών υποκειμένων που όμως αποτελούν ανύπαρκτη κοινωνική οντότητα⁴. Οι υποτιθέμενες ανεξάρτητες ατομικές οντότητες θα πρέπει είτε να παρακάμψουν την αναγκαία αλληλεξάρτηση που προκαλεί ο καταμερισμός της εργασίας, είτε να εξαιρεθούν τελείως από οποιοδήποτε εργασιακό καταμερισμό⁵ βασιζόμενοι σ' ένα φανταστικό συλλογικό συμφέρον, το οποίο όμως δεν μπορεί να ταυτιστεί με κοινά οικονομικά συμφέροντα. Άρα τα συμφέροντα του ατόμου δεν συμπίπτουν με τα συμφέροντα της κοινωνίας. Ποιας όμως κοινωνίας; Προφανώς αυτής που κινείται στο σήμερα ενός υποτιθέμενου ανύπαρκτου γενικού συμφέροντος⁶. Η εικόνα των κοινωνιών δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα παγωμένο φωτογραφικό στιγμιότυπο, είναι μια ζωντανή, διαρκώς κινούμενη και μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, εξαιτίας των ιδιαίτερων αντιθέσεων που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες κάθε φορά. Όταν μάλιστα μεταβάλλεται η παραγωγική δομή στο εσωτερικό τους, τότε αυτή η μεταβολή γεννά νέες αντιθέσεις, διαφορετικές ως προς τη μορφή και το περιεχόμενό τους, δημιουργεί νέες ισορροπίες και ανοίγει μεγαλύτερα πεδία σε μεγαλύτερες από τις προηγούμενες κοινωνικές αντιπαραθέσεις.

Η απεμπλουτισμένη από νέες ιδέες και ποικιλόμορφα συναισθήματα ύπαρξη ζει πλέον την στρεβλή πραγματικότητα της παντελούς απουσίας ιδεών και συναισθημάτων, γενικότερα φαίνεται να έρχεται αντιμέτωπη με μια ολόκληρη τελεολογία του ανύπαρκτου νοήματος ως τη μοναδική εκδοχή του προεικονισμένου μέλλοντος.

Εξαλείφεται σταδιακά η ικανότητα γνώσης των γεγονότων καθώς

η σχέση μεταξύ ανθρώπινης συνείδησης και πραγματικού γεγονότος διαμεσολαβείται από τον προβολικό παράγοντα της τηλεοπτικής εικόνας. Χαρακτηρίζεται ως προβολικός γιατί έχει την δυνατότητα της άμεσης, δραστηκής παρέμβασης στο ίδιο το περιεχόμενο της κοινωνικής εμπειρίας, σ' έναν παράγοντα δηλαδή καθοριστικό στη σύσταση αλλά και τη μορφοποίηση των ανθρώπινων σκέψεων και συναισθημάτων⁷. Όταν η τηλεοπτική εικόνα προβάλλει και καλύπτει την κοινωνική εμπειρία τότε περιορίζεται στο ελάχιστο ή ακυρώνεται ολοσχερώς ο ρόλος της κοινωνικής εμπειρίας ως συλλογικού εργαλείου ταύτισης. Έτσι, μπορεί να παραδοθεί μέχρι και το συναίσθημα στη βούληση των συμφερόντων αυτών που ελέγχουν την τηλεοπτική εικόνα. Ταξιδεύουμε σε πελάγη ασπόνδυλων ψηφιακών φαντασιώσεων και πληροφοριακών ολογραμμάτων που ρέουν ακατάσχετα ολόγυρά μας⁸. Ο ανυπόστατος κόσμος της τεχνολογίας καθιστά απόμακρο και αδιαπέραστο τον υλικό κόσμο της σύγχρονης πραγματικότητας, η άυλη φαντασίωση λειτουργεί ως αντιπερισπασμός, αποσπά την προσοχή μας από το βάνουσο, το ανυποχώρητο νέο οικονομικο-κοινωνικό μοντέλο του αγοραίου ανταγωνισμού, της κατανάλωσης και της ανάλαφρης πνευματικής ανοησίας.

Όσον αφορά την ικανότητα σκέψης εκεί είναι που διαρρηγνύεται τελείως η διαλεκτική σχέση του γεγονότος με τη γνώση, ώστε να μην επιτυγχάνεται καμιά λογική κατανόηση του εμπειρικού κόσμου των γεγονότων. Αντικειμενικό γίνεται το υποκειμενικό εφόσον χάνεται η δυνατότητα άμεσης κατανόησης του υπαρκτού περιβάλλοντος. Αφυδατώνεται το συναίσθημα από κάθε έννοια νοήματος και προσαρμόζονται οι εμπειρίες, τα συναισθήματα μέχρι και οι αισθήσεις στις ανάγκες του θεάματος που προσφέρει η τηλεοψία⁹. Η ενουναίσθητη αντίληψη της κοινωνικότητας, της υποκειμενικότη-

τας και του πολιτικού απορροφάται από την ασυναίσθητη εκδοχή της. Διαχωρίζεται η λογική από το συναίσθημα ώστε να αποδομηθούν και τα δύο.

Με την υποστήριξη των διαδεδομένων πια τεχνολογιών πληροφορικής δομήθηκαν απρόσωποι, οργανωτικά, μηχανισμοί παραγωγής οπτικοποιημένης ενημέρωσης – πληροφόρησης, που επεμβαίνουν χωρίς περιστροφές στο περιεχόμενο του μεγαλύτερου μέρους των πληροφοριών για να προκατασκευάσουν τις επιτρεπόμενες ιδέες και τις αποδεκτές συμπεριφορές¹⁰.

Η προσπάθεια παρασκευής της νέας ανθρώπινης υποκειμενικότητας δεν περιορίζεται όμως μόνο στον επανασχεδιασμό της συγκρότησης ενός νέου χαρακτήρα, μιας νέας νοημοσύνης, επεκτείνεται κιόλας στην ίδια την ανθρώπινη μορφή¹¹. Επανασχεδιάζεται, ούτε λίγο ούτε πολύ, το ανθρώπινο πρόσωπο ως εικόνα ενός προϊόντος χωρίς ημερομηνία λήξεως, χωρίς τα σημάδια από το πέρασμα του χρόνου. Έχουμε την παραγωγή προσώπων δίχως ιστορικό παρελθόν, με παγωμένη επάνω τους τη ζωντάνια της φυσικής εξέλιξης, το μαυσωλείο της εικονικής πραγματικότητας.

Όταν λέμε ότι μια ζωή υποδουλώνεται στα αντικείμενα, αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αποδιαρθρώνεται η ικανότητα για κριτική σκέψη και κατακερματίζεται η ανθρώπινη εμπειρία. Εν ολίγοις αντικαθίσταται η αισθητηριακά παραγόμενη εμπειρία από το ψηφιακό υποκατάστατό της. Εκεί όμως συναντιέται η ψηφιακή εμπειρία με την ξεπεσμένη ζωή της προσομοιωμένης πραγματικότητας¹².

Επάνω και μέσα στις ασυνέχειες των διαδικασιών ολόκληρης της κοινωνικής αναπαραγωγής, οικοδομείται ένας καινούργιος ανθρωπίνος εαυτός με βασικά προσδιοριστικά στοιχεία στην ιδιοσυγκρασία του: την αστάθεια και την ελάχιστη αντικειμενική δυνατότητα

αυτοπροσδιορισμού, όπως τουλάχιστον αφηνόταν ως ελπίδα να συμβεί μέχρι το πρόσφατο παρελθόν για προσωπική βελτίωση μέσω της μόρφωσης, για ομαλή οικογενειακή ζωή, για ποιοτικά περιθώρια προσωπικού χρόνου, κοινωνικής ενασχόλησης και πολιτικής δράσης. Με εμποδωμένη πια την ιδεολογία του ελέγχου και της επιτήρησης, οι κοινωνίες αναπαράγονται μέσα σε ένα καθεστώς συνεχόμενης διακινδύνευσης, με κοινό παρονομαστή την εντεινόμενη αστυνόμευση και την καταστολή ώστε κάθε δημόσιος χώρος ανθρώπινης συνάντησης και επικοινωνίας να εκλαμβάνεται ως επικίνδυνος τόπος όπου ελλοχεύουν όλων των ειδών οι απειλές, για όλους ανεξαιρέτως¹³. Παράλληλα με τους απρόσωπους μηχανισμούς μαζικής πληροφόρησης, κινούνται και λειτουργούν ταυτόχρονα και δίκτυα γενικευμένης επιτήρησης σε όλους τους κοινωνικούς χώρους είτε δημόσιους είτε ιδιωτικούς. Το σύγχρονο κράτος περιορίζει και εξειδικεύει τη δράση του, όταν οι εξαιλωμένες πολιτικές συνειδήσεις δοκιμάσουν να διαφοροποιηθούν και να αποτολμήσουν ν' ασκήσουν δραστικό κοινωνικό έλεγχο στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική πραγματικότητα που τους περιβάλλει¹⁴.

2. ...και η θεωρητική-ιδεολογική τους μετουσίωση

Η σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα απεικονίζεται μέσα στην νεοφιλελεύθερη ιδεολογική αντίληψη του ακραίου οντολογικού ατομισμού, που διαχέεται σε κάθε οικονομική, κοινωνική, πολιτική, επιστημονική δραστηριότητα και επεκτείνεται σε πανίσχυρο ηθικό εγωκεντρισμό¹⁵, εφόσον ταυτίζεται η ορθολογικότητα με την κατίσχυση του ατομικού συμφέροντος ως του μοναδικού ρεαλιστικού κινήτρου τόσο στη θεωρητική σύλληψη όσο και στην πρακτική υλοποίηση όλων αυτών των δραστηριοτήτων. Για τους θεωρητικούς

του νεοφιλελευθερισμού, η κοινωνία με σχετική ευκολία είναι δυνατόν να καθοδηγηθεί αποτελεσματικά, αν εξασφαλιστεί από την αρχή η προϋπόθεση ότι η κοινωνία θα δεχτεί να μεταβληθεί σε μια άλλη εύπλαστη κοινωνική κατηγορία όπως είναι η περιβόητη "κοινή γνώμη"¹⁶. Η κριτική σκέψη αμφισβητήθηκε ως βασικό ερμηνευτικό εργαλείο και παράλληλα διαμορφώθηκε ένα ρεύμα ριζικού γνωσιολογικού σχετικισμού, με προφανή στόχο να διαλυθεί κάθε λογική διαφωνία για τη μεταμόρφωση της γνώσης σε καταναλώσιμο εμπορικό προϊόν, σύμφωνα με τις ανάγκες τις καπιταλιστικής αγοράς προϊόντων και εργασίας.

Από εκεί και μετά, όλα γίνονται ευκολότερα εφόσον μέσω της διαφήμισης και του μαζικού ιδεολογικοπολιτικού μάρκετινγκ, οι ανάγκες νοούνται πάντοτε ως πεπερασμένες και συγκεκριμένες ενώ οι επιθυμίες και οι φαντασιώσεις, τουναντίον μπορούν να επεκταθούν στο άπειρο. Ιστορικά μάλιστα έχουμε τέτοιο παράδειγμα στις δεκαετίες του 1920 και του 1950, όταν ο βιομηχανικός καπιταλισμός πέτυχε να παράγει περισσότερα ακόμη κι από εκείνα τα περισσότερα που είχαν θέσει οι καταναλωτικές προσδοκίες των τότε ανθρώπων¹⁷.

Εδώ όμως είναι που εξανεμίζεται έστω και η ελαχιστότατη ελπίδα να αποτελέσει η νεοφιλελεύθερη εκδοχή την αναπότρεπτη ιστορική εξέλιξη για το σύνολο της κοινωνίας, καθώς η καθολική εφαρμογή του μοντέλου αυτού εξωθεί την κοινωνία στο σημείο θραύσης της. Με άλλα λόγια, η πλήρης απελευθέρωση της αγοράς καθιστά τις εσωτερικές της δυνάμεις ασύδοτες να επιβάλουν τη θέληση του συγκυριακά ισχυρότερου σε όλους τους υπόλοιπους, καθώς το ατομικό επιχειρηματικό συμφέρον, ως το μοναδικό πολιτικά αποδεκτό συμφέρον, δεν είναι δυνατόν να συγκριθεί με στιδήποτε άλλο. Σ' αυτή την περίπτωση, όμως, συντελείται μια ιστορική αντιστροφή

με την αναβίωση της εικόνας της προκαπιταλιστικής, μεσαιωνικής κοινωνίας, όπου ήταν κυρίαρχος ο απολίτικος χομποσιανός φόβος ενός *bellum omnium erga omnes*, με τη διαφορά ότι η φανερή κοινωνική αδυναμία του τότε μεταμορφώνεται σε προτέρημα ζωής του σήμερα¹⁸.

Η υποκειμενική ζωή έχει μεταλλαχθεί σε ανώνυμη ατομικότητα, σε εξατομικευμένη ύπαρξη. Η εξατομίκευση δένει αρμονικά με τις "κοινωνίες της διακινδύνευσης", "του ρίσκου"¹⁹, τις κοινωνίες της "δεύτερης νεωτερικότητας" που έχουν διαδεχθεί τις κοινωνίες της θήσκουσας βιομηχανικής νεωτερικότητας.

Το ανώνυμο άτομο γίνεται αποκλειστικός διαχειριστής του εαυτού του και της τύχης του, πάντα μέσα σε μια ρευστότητα οικονομικών όρων, κοινωνικής πολυπλοκότητας, επιταχυνόμενου αλλά και συμπυκνωμένου προσωπικού χρόνου που όμως πάντα αναπαράγουν προκαθορισμένα στερεότυπα συμπεριφοράς, προσαρμοσμένα στις ευμετάβολες ροές της παραγωγής και της κατανάλωσης. Γίνεται ή τουλάχιστον του δίνεται η εντύπωση ότι γίνεται "δρων κατασκευαστής ισορροπιστής και σκηνοθέτης της βιογραφίας του"²⁰, καλείται να απαντήσει στα ερωτήματα της προσωπικής του πορείας, χωρίς να μπορεί να σκεφτεί γιατί απλώς έχει πάψει να σκέφτεται. Έχει εξοικειωθεί να επιλέγει, σχεδόν αντανakλαστικά, προκαθορισμένες απαντήσεις πολλαπλής επιλογής, αρκεί να μπορεί ν' αποστηθίζει μηχανικά, καθώς το σημαντικότερο βρίσκεται στον σαφή ορισμό του πλαισίου μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθεί η στερεότυπη συμπεριφορά του.

Η εννοούμενη ως *a priori* ορθολογική παραδοχή ενός εξιδανικευμένου, καθ' όλα ανεξάρτητου, οικονομικού υποκειμένου που μπορεί ταυτόχρονα να είναι και αυτόνομο από ταξικούς κοινωνικούς προσδιορισμούς και κυρίαρχο ενός μικρόκοσμου από ιδιαίτερους οικο-

νομικούς και επαγγελματικούς κανόνες, εξοβελίζεται στο επέκεινα μιας ανύπαρκτης, μιας φανταστικής αγοράς, εξοπλισμένης με τέτοιες ιδιότητες που μπορεί να αυτορυθμίζεται αλλά και να ρυθμίζει το σύνολο της κοινωνικής και πολιτικής δομής.

Η νεοφιλελεύθερη μεταφυσική με τους ανυπόστατους ισχυρισμούς της για τις δημοκρατικές, εκλογικευτικές ικανότητες της αγοράς, δεν αρκείται μόνο στην αποπολιτικοποίηση της ίδιας της πολιτικής οικονομίας ιδεολογικοποιώντας τη δική της εκδοχή ως μοναδικής, θίγει εξολοκλήρου το επιστημονικό της υπόβαθρο με την μεθοδευμένη απόκρυψη της δικτατορίας των κεφαλαιοκρατικών παραγωγικών σχέσεων και της μισθωτής εργασίας πίσω από την υποτιθέμενη δημοκρατία της αγοράς. Σκόπιμα συγχέει τους μακροοικονομικούς κανόνες όπως αυτοί διαπερνούν το σύνολο της κοινωνικής οργάνωσης με τις μικροοικονομικές αυταπάτες ενός υγιούς, ανόθευτου ανταγωνισμού μεταξύ ίσων, ελεύθερων ατόμων που ταυτόχρονα μπορούν να είναι κεφαλαιοκράτες, επενδυτές, διαχειριστές, κερδοσκόποι και καταναλωτές. Σκόπιμα επίσης, αποκρύπτει το εγγενές χαρακτηριστικό του συστήματος, το συνυφασμένο με την ίδια τη φύση της λειτουργίας του, την τάση του, δηλαδή να μεταπλάθει τη διανοητική ικανότητα του εργαζόμενου σε εμπορεύσιμη εργατική δύναμη, σε παραγωγική, με άλλα λόγια, δύναμη του κεφαλαίου.

Έχουμε δηλαδή μια ιδεολογική κατασκευή, θεωρητικά ισότιμων ατόμων, που όμως πρακτικά δεν ξεκινούν από την ίδια αφετηρία, δεν είναι κάτοχοι κεφαλαίου και δεν έχουν την μορφωτική υποδομή να αντεπεξέλθουν σ' ένα περιβάλλον όπου ο ανταγωνισμός είναι a priori μια αδιαμφισβήτητη κατάσταση²¹.

Ο ανταγωνισμός σε συνθήκες κοινωνικής ανισότητας έχει την τάση να προκαλεί καθοριστικές ανακατατάξεις και στη σφαίρα της

οικονομικής ζωής και στη σφαίρα της παραγωγικής διαδικασίας.

3. Απώλεια του όλου. Θραύση και κατακερματισμός της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Επειδή η σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία, η κοινωνία του καθολικού, αχαλίνωτου καπιταλισμού²² (capitalism unleashed) έχει προ πολλού πάψει να είναι μια κοινωνία απλής εμπορευματικής ανταλλαγής και ραγδαία μεταλλάσσεται σε μια κοινωνία με πολλές κοινωνίες στο εσωτερικό της, με μια πρωτοφανή κοινωνική βιοποικιλότητα, όπου δεν είναι δυνατόν να διαχωριστεί το ιδιωτικό από το δημόσιο, το φυσικό από το τεχνητό, είναι καταφανέστατα ανεπαρκής ο στόχος της δημιουργίας απλώς ενός νέου οικονομικού υποκειμένου γιατί πλέον έχουν ξεπεραστεί, εξαιτίας της ανάπτυξης και διάδοσης εντελώς νέων μορφών, νέων μηχανισμών κοινωνικής ένταξης, υπόταξης και αφομοίωσης, οι παραδοσιακοί θεσμοί κοινωνικής ένταξης όπως ήταν η οικογένεια, το σχολείο, το στρατός, το εργοστάσιο, η φυλακή της νεωτερικής εποχής του καπιταλισμού. Όλοι αυτοί οι ποικιλώνυμοι θεσμοί είχαν ως βασικό τους προσανατολισμό τη μαζική παραγωγή συγκεκριμένων συμπεριφορών και στάσεων ζωής, άκρως απαραίτητων στις ανάγκες επιβολής και υλοποίησης ενός συγκεκριμένου κοινωνικού καταμερισμού εργασίας²³. Το μοντέλο παραγωγής ομοιόμορφων προϊόντων σε μαζική κλίμακα, εκτός από τον τόπο του εργοστασίου ως καταναγκαστικό χώρο εργασίας, χρειαζόταν για την εφαρμογή, την εδραίωση και τη γενίκευσή του, ένα πειθαρχικό πλαίσιο με συγκεντρωμένες και ιεραρχημένες όλες τις στοιχειώδεις μαθησιακές ή χειρωνακτικές δεξιότητες, τις σύμφωνες κάθε φορά με τις ανάγκες εκτέλεσης της παραγωγής.

Το κοινωνικό παρόν συνταράσσεται από καταγιστικές οικονομικές, επιστημονικο-τεχνικές μεταβολές που είναι ιδεολογικά επι-

ρεασμένες και σαφώς προσανατολισμένες σε ένα μέλλον αποκαθαρμένο από δεδομένα ή βεβαιότητες, ενώ στην ουσία όλες αυτές οι μεταβολές αντιγράφουν το σκληρό παρελθόν του εργάτη – εξάρτημα της καπιταλιστικής παραγωγής. Η σημαντικότερη διαφορά στην κίνηση επιστροφής στο παρελθόν βρίσκεται στο ότι διογκώνεται συνεχώς το κομμάτι της μισθωτής διανοητικής εργασίας επειδή ακριβώς είναι απαραίτητο ένα αριθμητικά διευρυμένο στρώμα χειριστών της νέας τεχνολογίας. Στην "Κοινωνία της γνώσης" είναι σοβαρό λάθος να θεωρείται ότι η επιστήμη, έτσι απλά, μετατρέπεται σε άμεση παραγωγική δύναμη γιατί ούτε τροποποιούνται οι υφιστάμενες παραγωγικές σχέσεις, ούτε πολύ περισσότερο αλλάζουν, αλλά τουναντίον, εξαιτίας του ασφυκτικού εναγκαλισμού τους απ' αυτές, η επιστήμη είναι εκείνη που περιορίζεται, υποτάσσεται και διαστρέφεται.

Πέραν όμως των παραγόμενων προϊόντων γνώσης και των βραχύβιων επαγγελματικών δεξιοτήτων, που μπορούν να ελεγχθούν, μέσω της κατ' ευφημισμόν πιστοποίησης της ποιότητάς τους και εν συνεχεία να μετρηθούν αφού θα εμπίπτουν σε κοινούς κανόνες μέτρησης, εκείνο που παρατηρείται μέσα στο ίδιο το σώμα της κοινωνίας είναι η εντυπωσιακή διόγκωση του λειτουργικού αναλφαβητισμού, του ανορθολογισμού, της θρησκοληψίας και του σκοταδισμού. Η σκόπιμη ταύτιση της πληροφορίας με τη γνώση και η καταιγιστική τροφοδότηση με άπειρες πληροφορίες, είτε σημαντικές είτε ασήμαντες, οδηγούν σε μια παράδοξη κατάσταση, οι εκπαιδευόμενοι σε οποιαδήποτε βαθμίδα να μαθαίνουν τα πάντα αλλά ουσιαστικά να μην καταλαβαίνουν τίποτε. Η Μάθηση, εξ ολοκλήρου υποτάχθηκε στις ανάγκες ενός εργαλειακού ωφελιμισμού που στοχεύει να δημιουργήσει μια ατελειώτη σειρά νέων κοινωνικών υποκειμένων, γενικότερα νέων ανθρωπολογικών τύπων ταιρια-

στών με την δυναμικά εξελισσόμενη ιστορική περίοδο της παγκοσμιοποίησης.

Το σχολείο της νεωτερικότητας, του βιομηχανικού καπιταλισμού έπλαθε υποκείμενα που υιοθετούσαν σε μαζική κλίμακα συμπεριφορές αντίστοιχες προς τις ανάγκες της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής. Χωρίς αμφιβολία άφηνε τα περιθώρια, λόγω του διευρυνόμενου μεγέθους του, για να μεταδοθεί ένας βασικός αριθμός γνώσεων όπως και για να υιοθετηθούν από τους μαθητευόμενους συμπεριφορές σαφώς αναντίστοιχες ή διαφοροποιημένες από τις κωδικοποιημένες συμπεριφορές που αναπαράγουν ανθρώπινους χαρακτήρες αναγκαίους στον καταμερισμό εργασίας και την καπιταλιστική τάξη. Επί της ουσίας επιβάλλεται ο εγκλεισμός του σχολείου στον περιφραγμένο χώρο των εμπορευμάτων²⁴, της κατανάλωσης και των ανταλλακτικών αξιών που μπορούν μέχρι και της παιδευτικές λειτουργίες να τις θέσουν κάτω από τη σιδερένια θέληση του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης, της μοναδικής αξιόπιστης αρχής του "Laissez faire, laissez passer".

Το πνεύμα που γέννησε τη μαζική δημόσια εκπαίδευση, την αμφισβήτηση και την κριτική σκέψη, το ίδιο πνεύμα μεταλλαγμένο από τις απανωτές του κρίσεις, έγινε ο ορκισμένος εχθρός των ιδίων του των δημιουργημάτων²⁵.

Το παράδοξο, φυσικά, βρίσκεται στο ότι το οικονομικό σύστημα που προήγαγε τη γενικευμένη εκπαίδευση, ως αναφαίρετο δικαίωμα ακόμη και των υπό εκμετάλλευση τάξεων, το ίδιο αυτό σύστημα επιχειρεί με μian ανεξέλεγκτη επιτάχυνση της διαδικασίας υπαγωγής του κοινωνικού εξολοκλήρου στο οικονομικό, να συμπαράσχει στην φθορά της κρίσης κάθε έννοια σχολικής μάθησης, αμφισβητώντας έτσι την αναγκαιότητα ύπαρξης, εν συνόλω, οργανωμένων συστημάτων τυπικής μαζικής εκπαίδευσης²⁶. Η

γνώση γίνεται προσωπική υπόθεση των ατόμων καθώς η διδακτική μεταβίβαση της γνώσης αντικαθίσταται από τη διδακτική της επιτήρησης: Ο εκπαιδευτικός παρακολουθεί, ως απλός εκγυμναστής, τους εκπαιδευόμενους να μαθαίνουν να μορφώνονται μόνοι τους, "να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν" χωρίς η μάθηση να έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο• αυτό θα συγκεκριμενοποιηθεί με την ατομική ευθύνη του κάθε εμπλεκόμενου, επομένως με δική του ευθύνη, αν δεν κάνει τις κατάλληλες επιλογές, θα οδηγηθεί στην κοινωνική περιθωριοποίηση.

Κάθε έννοια δημόσιας έκφρασης και δράσης λειδορείται, καταπνίγεται, συρρικνώνεται, αποσυντίθεται με πρόσχημα πάντα τη μείωση της φοβικής ανασφάλειας που έχει κυριεύσει τους πολίτες, αλλά κυρίως χρησιμοποιείται ως ακαταμάχητο επιχείρημα, απέναντι σε όλους εκείνους που μέσα στη συνείδησή τους παραμένει αλώβητη η δημοκρατική επιρροή των ατομικών πολιτικών δικαιωμάτων και της ελευθερίας²⁷.

Συμπέρασμα

Ζούμε σ' έναν ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο, ο οποίος δείχνει να έχει απολέσει τη συστημική του ισορροπία εξαιτίας της εφαρμογής ενός κοινωνικοοικονομικού παραδείγματος που γιγαντώθηκε καταχρηστικά εμφανιζόμενο ως η μόνη διέξοδος, η μόνη δυνατότητα για να επιστρέψει η πολυπόθητη ισορροπία. Μπαίνουμε σε μια νέα εποχή, όπου τα απλουστευτικά θεωρητικά σχήματα ερμηνείας δεν έχουν τίποτε να προσφέρουν στην επιστημονική ανάλυση της αντικειμενικής πραγματικότητας, όταν επιχειρούν μάταια να εξηγήσουν τις πολύπλοκες εφαρμογές ενός ευπροσάρμοστου και άρα ευέλικτου συστήματος. Ταυτόχρονα η ανθρώπινη ιστορία ποτέ άλλοτε στο παρελθόν δεν γνώρισε τόσες και τέτοιες αλλαγές, που

διαπερνούν οριζόντια και κάθετα όλες τις χώρες του πλανήτη, όπως αυτές που συνδέονται με το οικονομικό φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Andre Gorz, *Η αθλιότητα του σήμερα και η προοπτική για το αύριο*, Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1999, σελ. 97.
2. Ζίγκμουντ Μπούμαν, *Η εργασία ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, Μεταίχμιος, Αθήνα, 2002, σσ.114-124
3. Herbert Marcuse, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Παπαζήση, Αθήνα, 1971, σελ. 52.
4. Καρλ Μαρξ - Φρίντριχ Έγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία*, Gutenberg. Β' έκδ., μτφρ.- επιμ. Κ. Φιλίνη, Αθήνα, σελ. 116.
5. Χάννα Άρεντ, *Η ανθρώπινη κατάσταση [vita activa]*, Γνώση, Αθήνα, 2008, σελ.161.
6. Καρλ Μαρξ - Φρίντριχ Έγκελς, *ό.π.*, σσ. 79-80.
7. Dieter Prokop, *Η δύναμη των μέσων και η επίδραση τους στις μάξες*, Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1997, σσ. 340-357 και 416-437.
8. Pierre Lazuly, «Ο Κόσμος σύμφωνα με το Google», *LE MONDE diplomatique Μάξες για τα Media*, Βάλια Καϊμάκη (επ.), Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 112-118.
9. Γκυ Ντεμπόρ, *Η κοινωνία του Θεάματος*, Ελευθέρος Τύπος, Αθήνα, 1986, σσ. 118-119.
10. Andre Gorz, *ό.π.*, σσ. 98-100.
11. Michael Hardt – Antonio Negri, *Αυτοκρατορία*, SCRIPTA, Αθήνα, 2002, σσ. 293-297.
12. Γκυ Ντεμπόρ, *ό.π.*, σελ..34.
13. Ζίγκμουντ Μπούμαν, *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, Μεταίχμιος, Αθήνα, 2002, σσ. 199-211.
14. Ντέιβιτ Χάρβεϊ, *Νεοφιλελευθερισμός, Ιστορία και Παρόν*, Καστανιώτη, Αθήνα, 2007, σσ. 112-113.
15. Κωνσταντίνος Ε. Σταμάτης, *Η αβέβαιη κοινωνία της γνώσης*, Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 50-52.
16. Patrick Champagne, *Η κατασκευή της κοινής γνώμης. Το νέο πολιτικό παιχνίδι*, Πατάκη, Αθήνα, 2004, σσ. 62-63, βλ. επίσης και σσ. 49-62.
17. Eric John Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύγχρονος εικοστός αιώνας 1914-*

- 1991, β' εκδ. αναθ. , η' ανατύπ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, σσ. 329-367.
18. Κωνσταντίνος Ε. Σταμάτης, *Η αβέβαιη κοινωνία της γνώσης*, Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σελ. 54.
19. Stephen J. Ball, *Class Strategies and the Education Market: The middle classes and social advantage*, Routledge Falmer, London, 2003, σσ. 149-150 και Stephen Crook, Ordering risks in Lupton, D. (ed), *Risk and Socio cultural Theory: New Directions and Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, σελ. 181.
20. Ούλριχ Μπεκ, *Η επιπόηση του Πολιτικού. Για μια θεωρία του ανακλαστικού εκσυγχρονισμού*, Νέα Σύνορα - Λιβάνη, Αθήνα, 1996, σσ. 190 – 192 και Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, Newbury Park, CA, 1992, σελ. 55.
21. Friedrich A. Von Hayek, *Law, Legislation and Liberty, vol 3. The political order of a free people*, Routledge, London, ανατύπωση 1998, σελ. 77.
22. Edward Luttwak, *Αχαλίνωτος Καπιταλισμός. Νικητές και ηττημένοι της παγκόσμιας οικονομίας*, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σσ. 34-40.
23. Michel Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα, Αθήνα, 1989, σσ. 242-243.
24. Michael W. Apple, *Εκσυγχρονισμός και Συντηρητισμός στην Εκπαίδευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002, σσ. 8-9 και Edward Wyatt, «Investors See Room for Profit in the Demand for Education», *The New York Times*, 4 Νοεμβρίου, 1999, σελ. Α-1.
25. Peter McLaren, "Multi culturalism and the postmodern critique: Towards pedagogy of resistance and transformation" στο Henry A. Giroux and Peter McLaren (eds) *Between Borders*, Routledge London, 1994, σελ. 192.
26. Σήφης Μπουζάκης, «Η δημόσια εκπαίδευση σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης», εισήγηση στο 15ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο ΔΟΕ-ΠΟΕΔ, *Το Δημόσιο Σχολείο στον 21ο αιώνα*, Πρακτικά, σελ. 41.
27. Michael W. Apple, *ό.π.*, σελ. 26.